

***Boruzs Katalin – Merva Szabina – Szabó
Balázs Sándor***

**Előzetes jelentés a Visegrád, Sibrik-
dombon 2017-ben végzett tervásatásról**

2018

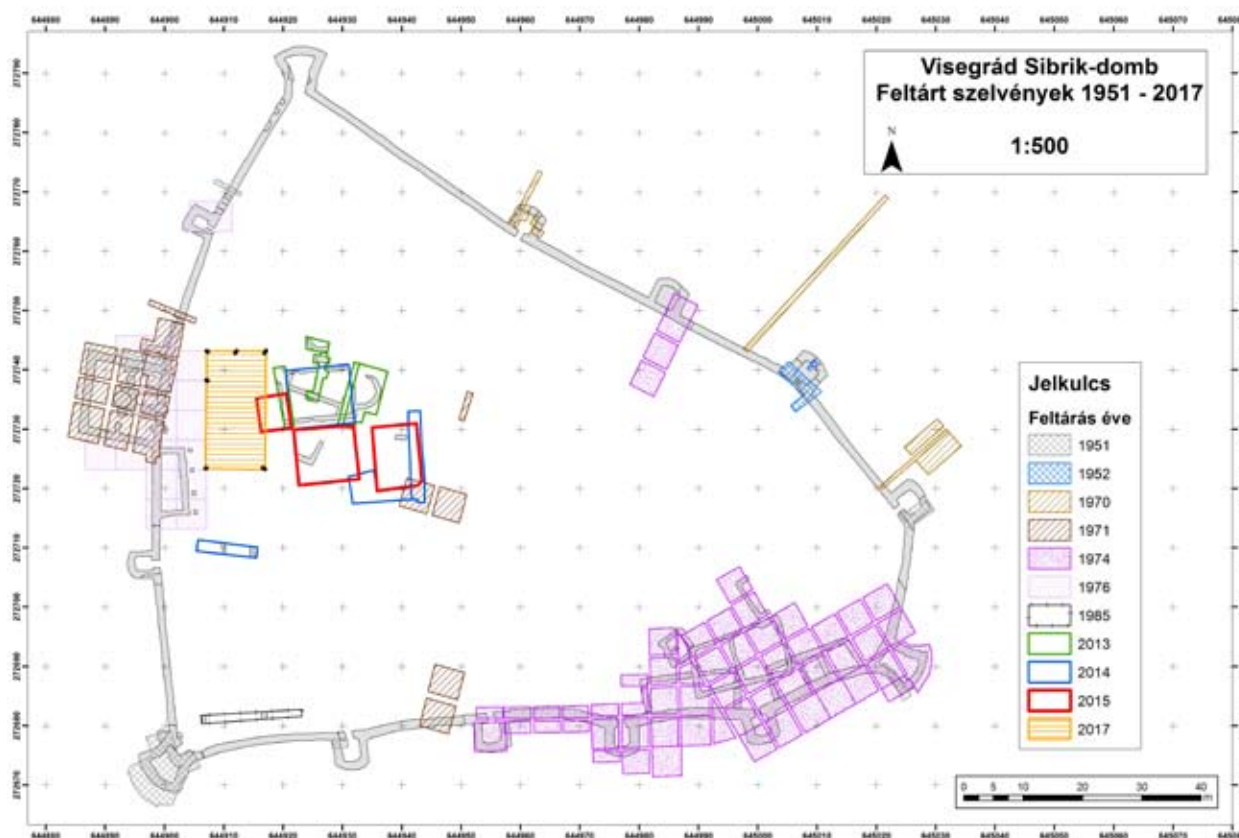
Kutatástörténet

A lelőhely régészeti kutatása több mint 60 éve, az 1950-es években kezdődött terepbejárásokkal és szondázással (**1. kép**). Ekkor Soproni Sándor a még ismeretlen erődítmény alaprajzát kívánta tisztázni – a korabeli limesprojekthez és az ispáni várak kutatását célzó programhoz kapcsolódva.¹ A '70-es években Soproni Sándor és Szőke Mátyás nagyobb felületre (főleg a nyugati és déli-délkeleti részekre) kiterjedő feltárással meghatározta a 320-as években épült római erőd alaprajzát, építési periódusait valamint a belterületen 4 kő- és egy cölöpszerkezetes római építményt azonosított. A 4–5. század fordulóját követően hasonló funkciójú, középkori használatot figyeltek meg, ennek 3 fázisát sikerült a leletmentő ásatások során elkülöníteni. Az akkor 10. század végiként meghatározott első periódus záródását égési réteg jelezte. A 11. század elejére keltezett periódusban felújít-

tották, kijavították a sérült épületeket. Egy kis, kőalapozású épületet, majd az elbontása után épített kőosztagú kőpalotát, földbe mélyített házakat, vermeket köthetünk ehhez az időszakhoz. Az erőd feltárt tornyaiban megfigyelhető megújított padlószint is két periódusra utal. A második középkori periódus végére az épületek pusztulását jelző égett rétegből származó I. László érme utalt. A feltételezett 11. század végi újjáépítéseket követően ezután még tovább folyt az élet a falak között, aminek a tatárjárás vetett véget.²

Előzmények

A kutatások újraindításában fontos szerepet játszott az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a mainzi Römisch-Germanisches Zentralmuseum és a bécsi Zentralanstalt für Meteorologie und Geodynamik együttműködése keretében 2010–

1. kép: A Visegrád, Sibrik-dombi lelőhely kutatással érintett területei. Tolnai Katalin térképe.

1 Eredményeit 1954-ben foglalta össze: Soproni 1954.

2 Szőke 2000; újabban összefoglalóval Tolnai 2013; Boruzs 2015.

2. kép: Visegrád, Sibrik-domb. Drónfotó a 2017-ben feltárt területről.

ben végzett geofizikai felmérés.³ A korábbi ásatások és a 2010-es felmérés magnetogramja alapján, 2013-ban végzett hitelesítő ásatás, majd az azt követő tervásatások során (2014, 2015) bebizonyosodott, hogy az erődítmény belterülete még rengeteg érdekességet rejt magában, ami a lelőhely periodizációjáról alkotott képünket nagymértékben szélesítheti.⁴ Az egy objektumból előkerülő római kori mázas, besimított díszű és kézzel formált edénytöredékek a késő római kor anyagi kultúrájának sokszínűségét mutatják. A kerámia- és fémanyagban egyaránt megfigyelhető 8-9. századi jelenlét (elsősorban házi kerámia, bronz sarkantyú, kisszíjvégek, ékszerek) arra utal, hogy már az

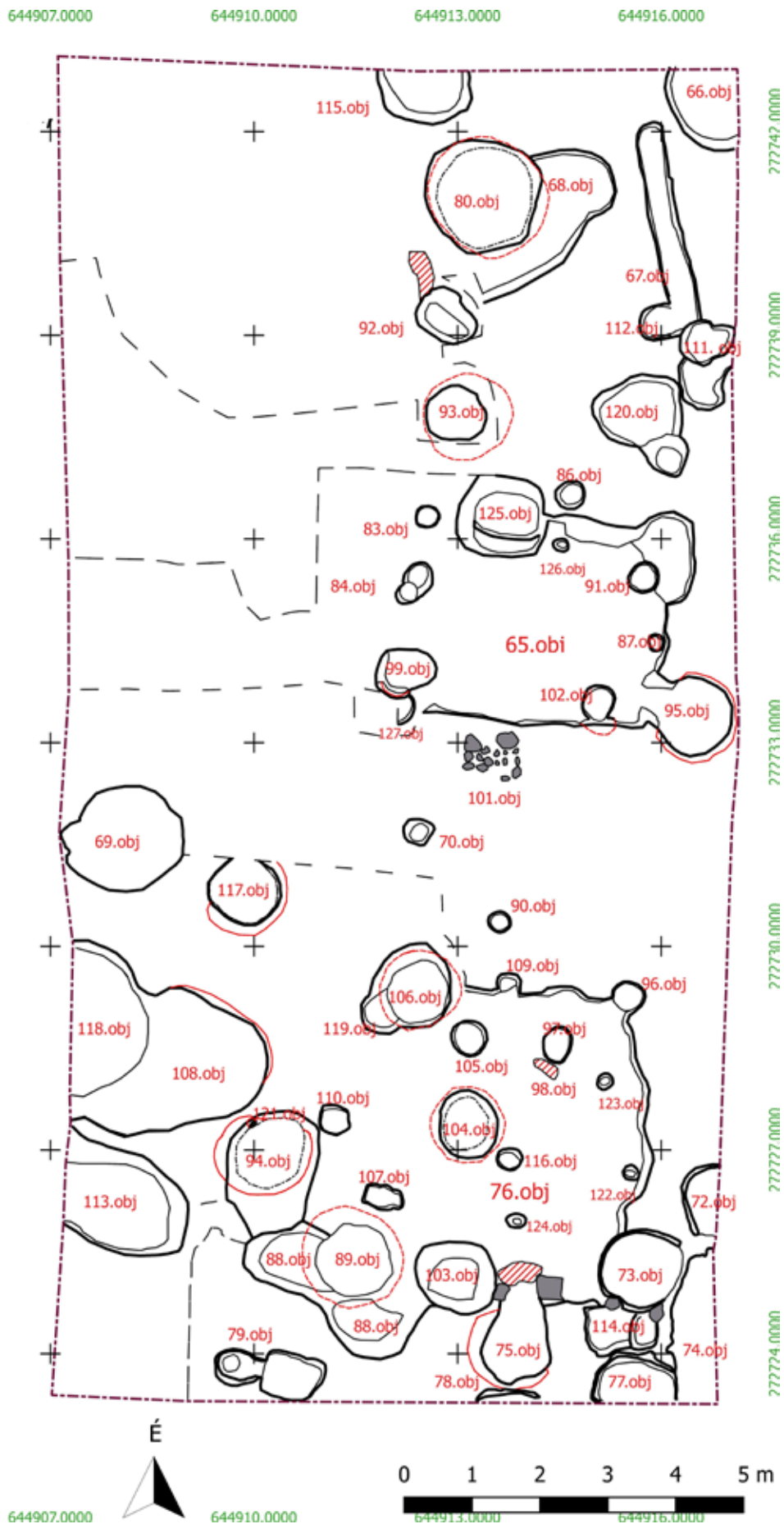
államalapítást megelőző időben is számolhatunk a terület használatával, amely az ezredforduló időszakától folyamatos volt egészen a tatárjárásig (ld. a II. András kori verőtő-pár leletet). Megválaszolendő kérdés maradt, hogy a 2013-14 folyamán feltárt 11. századi templom építéskor betömedékelt, eddig csak alapozási árkokkal jelentkező többszortatú köépitmény pontosan melyik korszakhoz köthető; ugyanígy a templom apszisánál megfigyelt paticsos falú, cölöpszerkezetes struktúra funkciója is tisztázásra vár.

A 2017. év eredményei

A Mátyás Király Múzeum egyik kiemelt tudományos programja a római castrum és (kora) középkori központ, valamint a kontinuitás kérdésének szisztematikus kutatása, így célszerűnek tűnt a – több intézmény és kutató együttműködésén alapuló – projekt keretében feltárandó szelvények határait kiterjeszteni és az 1970-es években megkutatott területekkel egységben kezelni és értékelni az elért eredményeket. En-

3 A felmérés a Reiterkrieger-Burgenbauer. Die frühen Ungarn und das "Deutsche Reich" vom 9. bis zum 11. Jahrhundert elnevezésű, 2009-2011 között lezajló projekt keretében valósult meg. Ezúton is köszönjük a projektet koordináló Dr. Falko Daimnak és Dr. Feld Istvánnak a lehetőséget. Bővebben: Buzás 2013; Tolnai 2013; Buzás et al 2014: 3.

4 A kutatási eredmények összefoglalója: Buzás et al 2017.

3. kép: Visegrád, Sibrik-domb. A 2017-ben feltárt terület felszínrajza.

nek érdekében idén a két feltárt terület között jelöltük ki szelvényeinket, amelyek keletről kapcsolódtak a Soproni Sándor és Szőke Mátyás által feltárt szelvénytárhoz, illeszkedve annak szelvényhálójába. A 8 db 5x5 m-es szelvény (számozásuk: 119, 212, 122, 218, 125, 224, 131, 230) területén 63 objektum került feltárássra, többségük 8-9. századi illetve kora- és késő-Árpád-kori telepobjektum (egy árok-részlet, a tárológödörök és kemencék mellett két veremház). **(2-3. kép)**

A 2017-ben végzett feltárás előzetes eredményei az előző években kirajzolódó képet színesíti tovább. A lelőhely felvázolt időrendje szerint a római kor után a 8. század végén jelent meg az a közösség, akik részben a római falakat újjátették meg, részben faszerkezetű épületeket és az azokat körbekerítő palánkfalat emeltek az erőd belsejében. Az avar kor végi, illetve (korai) Karoling hagyaték interregionális kapcsolatrendszerre utal (ld. a 9. századi grafitos kerámia, a polírozott luxuskerámia, a késő avar kori kisszívűvek, fülbevaló, illetve a Karoling kultúrkörhöz köthető sarkantyúlelet jelenlétét az egykori centrum területén).

A mikrorégió lokális hatalmi központjának lakóit vélhetően helyben dolgozó vándor ötvösök láthatták el nemesfém-ből készült ékszerekkel, kistárgyakkal. A legújabb kutatás során előkerült ugyanis egy kivételesen szerencsés lelet, a kora középkori népességhez köthető ötvöskemence (131. szelvény/79. objektum). Az objektum valószínűsíthető keltezését az a szerencsés körülmény adja, hogy egyrészt a betöltéséből előkerült leletanyag nem kevert, másrészt a kerámiatöredékek többsége másodlagosan erősen megégett, vitrifikálódott, illetve felületükön salaknyomok észlelhetők, mely közvetlenül a kemence használatához köthető, azaz egykorú. Az összesen 160x70 cm nagyságú, körte alakú, felülről nyitott kürtös kemencével és kis munkagödörrel rendelkező objektum, s a benne talált jellegzetes öntőtégelyek **(4. kép)**, nyersanyag-hulladékok és beolvasztásra szánt római fémtárgyak egyedülálló leletgyűjtésnek számítanak, s amellyel, hogy segítségünkre van a lelőhely minél pontosabb megértésében, a kora középkori technológiatörténet megismeréséhez is fontos adatokkal szolgál. A félig kibontott, a

4. kép: 8-9. századi öntőtégely az ötvöskemence betöltéséből.

kora középkori 108. objektumra (hordó alakú tárológödörre) ásott 118. objektum tartogathat még meglepetéseket: szelvényünkbe eső részén nagyobb összefüggő területen rögzítettük egy agyaggal tapasztott, kiégett, vesszőfonatos konstrukció omladékát. A következő ásatási szezonban, a szelvény nyugati bővítésével lesz alkalmunk tisztázni a (kora?) középkori objektum leletösszefüggését. Vélhetően szintén a középkori periódushoz, pontosabban a 11. századi építkezésekhez köthető az idén feltárt habarcskeverő gödör is (69. objektum, **5. kép**).

A 12-13. századhoz két, földbe mélyített házat köthetünk. A kisebb ház (65. objektum, **6.**

kép) gödrének az alapterülete 2,8x3,4 m, a sarkainál és a rövidebb oldal közepén is 1-1 cölöp állt. Oldalfalai a nyugati oldal kivételével közel 30 cm magasan megmaradtak. A keleti oldalában álló, megközelítőleg kör alakú kemencéjének mérete: 1,1x1,3 m. Sütőfelülete egy rétegű volt. Betöltésében a korszakhoz köthető főzőedények darabjai, vaskés, csat és egy 18 cm hosszú, jó állapotú vaskulcs (**7. kép**) került elő. A délnyugati sarkában egy erősen roncsolódott kemencét (99. objektum) találtunk, amelyet elvágott a ház betöltése, tőle délre megtaláltuk a házhoz tartozó egyik cölöphelyet. A nagyobb ház (76. objektum) 4,3x4,5 m alapterületű volt, nyugati oldalán több tárológödör nehezítette az objektum szélének meghatározását, de a délkeleti sarkát sikerült megtalálni, így kiszervezhető a közel négyzet alakú alaprajz. Oldalfalai átlagosan 15–20 cm magasan maradtak meg. A közepén észak-déli irányban végigfutó és a keleti, illetve a nyugati oldalánál talált cölöphelyek utalhatnak az ágasfás-szelemenés tetőszerkezetre. A kemencéje a délkeleti sarkában volt. Mé-

retei 0,9x1,3 m, enyhén ovális alakú, a szájának két oldalát egy-egy faragott kövel erősítették. Hosszan tartó használatára utal, hogy kétrétegű sütőfelülete volt. Az alsó megrongálódott sütőfelületre a kemence megújításakor habarcsos-kavicsos szintkiegyenlítőt tettek. Még 3 kemencét (72., 73., 77. objektum) tártunk fel, melyek egy közös munkagödörbe (74. objektum) nyíltak. A kemencebokr középső kemencéje (73. objektum) vágta a nagyobbik ház keleti oldalát, ezért csak a ház pusztulása után jöhetett létre. Az objektum érdekessége, hogy egyik kemence (77. objektum) sütőfelületjének kialakításához római téglákat is felhasználtak. A téglákat lefektették, majd fölötté agyaggal kitapasztották, ezzel is növelve a hőtartást. Ennek a kemencének a boltozata kissé összerogyva, de épen megmaradt, amely alapján belmagassága 25–30 cm lehetett (**8. kép**).

A házak közötti kisebb-nagyobb középkori gödrök korszakolását részint a leletanyag, részint szuperpozíciós helyzetük határozta meg. A kisebb tárológödrök vagy vermek kb. 1 m mé-

5. kép: Habarcskeverő hely átvágása.

6. kép: 65. objektum drónfotója.

lyek és 1 m átmérőjűek, a nagyobbak 1.5-2 m mélyek és kb. 2 m átmérőjűek, általában méhkas alakúak voltak. A kisebbekből (93., 103., 104., 106., 108. objektum) kevés leletanyag került elő, míg a mélyek (80., 89., 94., 117. objektum) betöltéséből nagyobb mennyiségű állatcsont (egy teljes váz, egy teljes agancs a koponya töredékével stb.), kerámia és téglatöredékek, kövek láttak napvilágot. Emellett szabálytalan alakú gödröket (66., 88., 115., 120. objektum) és egy hosszúkás, sekély személgödröt (113. objektum) figyeltünk meg.

A leletanyag

A felső mintegy 60 cm-es rétegben a korábbi évekhez hasonlóan teljesen kevert leletanyag volt: római kortól egészen a hódoltság koráig datálható. Bár római kori objektum idén nem került napvilágra, a kevert rétegből és a középkori gödrök, házak betöltéséből egyaránt kerültek elő 4. századi római bronzok, az egyik

7. kép: Vaskulcs a 65. objektumból.

8. kép: Római téglatöredékekkel kirakott kemenceplatni.

nagy tárológödör betöltéséből besimított díszű, narancssárga bevonatos és kézzel formált edény töredékei is. Az ötvöskemence leletegyüttese mellett a telepobjektumok betöltéséből a (kora) középkori házikerámia és fémleletek, egy, a

kora Árpád-kori telepek vonatkozásában egyedülálló 10. századi arany solidus (II. Nikephoros Phokas, terminus post quem 969) és Árpád-kori ezüstpénzek: I. (Szent) László denárja (1077-1095), III. Béla kori brakteáták (1172-1196) utalnak a későbbi periódusokra (9-10. kép). Az

9. kép: I. (Szent) László denárja.

10. kép: III. Béla kori brakteáta.

11. kép: Növényi ornamentikával díszített kora középkori szíjvégtördék és 11. századi mellkereszt szárának töredéke a felső kevert rétegből.

építési törmelékben kisebb-nagyobb kövek és habarcsrögök mellett tegula és imbrex töredékekkel találkozhattunk nagy számban. Néhány ujjbehúzásos és állatnyomos mellett említést érdemel a TERENTIVS VP DVX bélyegtöredékes, ami a 370-es évek építkezéseire utal. A fémkereső módszer folyamatos használatának köszönhetően számos ólomdarab (olvadék, öntvény, plomba, puskagolyók), bronztárgy (növényi díszes veret, hagymafejes és aláhajtott lábú fibula, mellkereszt szára, bányászt mintázó aranyozott függő, lemezdarabok), kb. 150 római kisbronz (I. Constantinustól Valensig), 3 középkori ezüst és egy 10. századi solidus került elő (11-13. kép). Emellett a római, kora középkori és Árpád-kori élet kerámia használati tárgyai érdemelnek említést. A vasból készült leletek nagy része szög vagy kés töredéke volt. Későbbi természettudományos vizsgálatra az olvasztókemence kürtőjéből és munkagödöréből faszén- és földmintát tettünk el.

A teljes leletanyag a Mátyás Király Múzeumban került elhelyezésre, ahol már a feltárással egy időben megkezdődött egyes tárgyak tisztítása, konzerválása, amelyet a Múzeum restaurátora, Grósz Zsuzsanna végez – munkáját ezúton is köszönjük.

Köszönetnyilvánítás

A munkálatok anyagi fedezetét részben NKA támogatásból, részben a Mátyás Király Múzeum saját forrásból oldotta meg. Idén is sokan segítettek munkájukkal, szaktudásukkal a feltárást. Ezúton is köszönjük Buzás Gergely és Szőke Mátyás szakmai tanácsait, a jelenlévő régészek: Bartos Bianka, Princz Diána és

12. kép: 14. századi aranyozott bronz függő.

13. kép: 16. századi mente kapocs töredéke.

Budapesti Egyetemi Katolikus Gimnázium és a Vendéglátó, Turisztikai, Szépészeti és Üzleti Baptista Középiskola (VIK) diákjainak önkéntes munkáját is. Segítőink voltak még: Sarkadi Gergely, Dr. Kovács Gergely, Horváth István és Kocsis László, akik a fémkereső lankadatlan használatával (is) hozzájárultak az apróleletek számának gazdagításához. A feltárt objektumok geodéziai, illetve térinformatikai rögzítését Harmath András, Tolnai Katalin és Lóki Róbert végezte.

egyetemi hallgatók: Bukva Ákos, Fülöp Máté, Jablonkai Dávid, Kovács Krisztina, Nagy Anna, Nagy Gergely, Sándor Enikő, Virágh Levente, valamint Balogh Ádám, Polyák Emília és Rosta Péter kitaró munkáját. Köszönjük továbbá a

14. kép: Életkép az ásatásról.

Irodalom:

Boruzs 2015 = Boruzs Katalin: Előzetes jelentés a Visegrád-Sibrik dombi ispánsági központ 2015. évi kutatásáról. In: Fiatal középkoros régészek VII. konferenciájának tanulmánykötete. Előkészületben.

Buzás 2013 = Buzás Gergely: A visegrádi ispáni vár régészeti kutatása. In: *Archaeologia – Altum Castrum Online* (2013). <http://archeologia.hu/content/archeologia/216/buzas-gergely.pdf> (letöltés: 2017. november 10.)

Buzás et al 2014 = Buzás Gergely – Boruzs Katalin – Merva Szabina – Tolnai Katalin: A kora középkori kontinuitás kérdése a visegrádi későcsászárkori erődben a legújabb régészeti kutatások tükrében. In: *Magyar Régészet Online Magazin* (2014 tavasz). http://www.magyarregeszet.hu/wp-content/uploads/2014/05/Buzas_14TA.pdf (letöltés: 2017. november 10.)

Buzás et al 2017 = Buzás Gergely – Boruzs Katalin – Merva Szabina – Tolnai Katalin: Régészeti kutatások a visegrádi Sibrik-dombon. In: *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2017. Előkészületben.

Soproni 1954 = Soproni Sándor: A visegrádi római tábor és középkori vár. In: *Archaeologiai Értesítő* 81 (1954) 49-53., III-VIII. tábla

Szőke 2000 = Szőke Mátyás: Visegrád koraközépkori vára, 363–364. In: Marosi Ernő (szerk.): *Európa közepe 1000 körül*. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 2000.

Tolnai 2013 = Tolnai Katalin: A Visegrád-Sibrik dombon feltárt maradványok története. In: *Archaeologia – Altum Castrum Online* (2013). <http://archeologia.hu/content/archeologia/179/sibrik-tolnai.pdf> (letöltés: 2017. november 10.)